

Sensus communis

Amikor fölmerült a jelen tematikus szám elképzelése, a lapszámnak a reménybeli szerzőkhöz intézett, szokásos szerkesztőségi felhívása a címként választott terminus jelentőségét és aktualitását annak a hangsúlyozásával érzékeltette, hogy a filozófusok mindig is igen változatos vélekedéseket fogalmaztak meg a *sensus communis* szerepével és jelentőségével kapcsolatban az emberi megismerésben és cselekvésben, illetve szűkebb értelemben a filozófiai gondolkodásban. Míg voltak, akik éppen erre a fogalomra kívánták fölépíteni ismeretelméletüket, így Shaftesbury és a skót *common sense* iskola, mások éppen ellenkezőleg, ezzel a fogalommal szemben, saját filozófiáfelfogásukat ettől elhatárolódva igyekeztek meghatározni a filozófiai gondolkodás mibenlétét, ahogyan ezt a legkarakteresebb módon Hegel és követői tették. Kiemeltük, hogy magának a terminusnak is számos, jelentésmezejét tekintve szerteágazó variációja van a modern nyelvek filozófiai terminológiájában; ezek nem egyszerűen a fordításai egymásnak, és maguk is olyan görög és latin szakkifejezésekre épülnek, amelyek hasonlóképpen, vagy még inkább szerteágazó jelentéshálójával rendelkeztek a maguk korában és rendelkeznek ma is a filozófiatörténeti értelmezésekben. Amint az ismert, Gadamernek alapvető szerepe volt abban, hogy a címszavunkul választott fogalmat újra aktualizálja a filozófiai diskurzusban, ezzel együtt történetileg is újragondolja; miközben mára az *Igazság és módszer* maga is a filozófiatörténeti kutatásos tárgyává vált. Ugyanakkor a történeti megközelítés mellett felhívásunkban hangsúlyoztuk a fogalom kortárs relevanciáját is.

A lapszám *Fókusz* rovatának hét tanulmánya jól reprezentálja a *sensus communis* filozófiatörténeti és kortárs filozófiai jelentőségéről fontebb megfogalmazott előzetes elgondolásainkat, és nagy vonalakban tükrözi azokat a fontosabb filozófiatörténeti korszakokat és kortárs filozófiai témákat is, amelyekben a *sensus communis* valamilyen sajátos összefüggésben megjelenő fogalma jelentős szerepet játszik. (Hasonlóképpen átfogó téma esetében természetesen könnyű rámutatni olyan területekre, amelyeknek ugyanúgy helyük lett volna ebben a tematikus összeállításban, mint amelyekre a jelen írások összpontosulnak. A lapszám szerkesztőjeként és érdeklődő olvasóként magam is szívesen láttam volna például

filozófiatörténeti tanulmányt a peripatetikus ismeretelméletnek az e fogalomhoz kapcsolódó elemeiről vagy a skót *common sense* iskola valamely szerzőjéről, az általuk tárgyalt kérdések egyikéről; vagy éppen a címszóhoz kapcsolódó nem történeti jellegű elemzést a kortárs elmefilozófia valamely irányzatának megközelítésében. A tematikus lapszámok azonban már csak ilyenek; sohasem tekinthetők súlyponti témájuk átfogó kézikönyveinek, azt viszont megmutathatják, hogy a magyar nyelven író filozófusközösség adott pillanatban éppen hogyan és milyen hangsúlyokkal foglalkozik a témával.)

* * *

Az első két tanulmány címszavunk antik gyökereit veszi górcső alá. Németh Attila *Az epikureus univerzálékról* című írása Epikurosz *prolépszisz* terminusának új értelmezésére vállalkozik. Epikurosz ismeretelmélete az érzékszervek révén közvetlenül, az elme hozzájárulása nélkül adott érzékletekből indul ki, viszont érzékleteink valódiságát csak az erősítheti meg, hogy tudatában vagyunk érzékleteinknek. Az érzékszervek automatikus, elmétől, tudattól független működése és az érzékletek igazságának tudatos megítélése közötti viszonyt a *prolépszisz* fogalma segít megérteni az epikureus filozófiában, amelyen a hagyományos interpretációk általában valamilyen racionális előzetes fogalmat értettek. Németh ennek a terminusnak az újraértelmezéséről a nemzetközi szakirodalomban a közelmúltban megélnékült vitához kapcsolódik írásával, saját karakteres interpretációt megfogalmazva. Tanulmánya módszertani szempontból is érdekes: megfigyelhetjük benne az új filológiai eredmények filozófiatörténetbe való beépülésének mikéntjét egy papirusztöredék szövegének értelmezése révén.

Veres Máté tanulmánya *Sztoicizmus vagy józan ész? A közös fogalmak Khrüszipposz filozófiájában* címmel mintegy folytatja az előző dolgozatban fölvetett kérdés megtárgyalását, hiszen az általa Khrüszipposz kifejtésében tárgyalt sztoikus fogalmakat (*prolépszisz*, *koiné ennoia*) jórészt az atomista természetfilozófiával, vagyis éppen azokkal az epikureusokkal folytatott polémiában fejtették ki a sztoa képviselői, akiknek az ugyanerre a tárgyra vonatkozó elmélete az előző tanulmány témája volt, mindkettejük által használt, ám másképpen értelmezett terminusokkal (mint a már említett *prolépszisz*). A sztoikus terminológia kérdéseinek a tisztázása során Veres nem kerülheti meg az általa tárgyalt filozófiai hagyomány görög–latin kétnyelvűségének a problémáját; írásának az a vonulata is érdemes az olvasó figyelmére, amelyben Cicero sztoikusokról szóló szöveghelyeinek latin terminológiáját taglalja az eredeti görög kifejezések összefüggésében. Nem kevésbé érdekfeszítő témája a dolgozatnak a tárgyalt fogalmak alkalmazása istenbizonyítékként a sztoikus filozófián belül, illetve az iskola utóéletének taglalása.

Nagyot ugrunk ezután az időben, és csak ott vesszük föl újra a fonalat, ahol majd vezérfogalmunk új területen, a 18. század végén létrejövő professzionális esztétikai diskurzusban játszik központi szerepet. Ebben a témában íródott Papp Zoltán *Az ízlés dolga – Kant közös érzékének ismeretelméleti funkciójáról* című

tanulmánya. Amint ismeretes, a *közös érzék* fogalmát a kanti filozófia megszokott értelmezései és talán maga a königsbergi mester is kifejezetten az esztétikai vizsgálódásokban és csak ott érvényes terminusnak tekinti. Igaz ez azokra az értelmezésekre is, amelyek Kantnak az esztétika mint önálló filozófiai diszciplína létrehozásában játszott szerepét állítják a középpontba, pozitív fejleményként; de azokra is, amelyek éppenséggel a *sensus communis*nak az esztétikum szférájára való leszűkítését róják föl neki. Papp éppen ellenkezőleg, a szolipszizmusnak a kritikai filozófia ismeretelméletében rejlő veszélye kiküszöbölésére megfogalmazott megoldásként értelmezi a megfelelő kanti szöveghelyeket. Értelmezése, jóllehet radikális és egyéni, kitapinthatóan kapcsolódik a kortárs Kant-értelmezések kurrens kérdéseéhez.

Tematikus rovatunk következő tanulmánya, Fórizs Gergely *Schedius Lajos János Philokaliájának módszertana* című írása is esztétikatörténeti tárgyú, sőt, szűkebb értelemben az, mint a fentebb említett dolgozat. Az elemzés tárgya Schedius Lajos, a némettel szinte egy időben létrejövő magyar, ám latin nyelven művelt professzionális esztétika megkerülhetetlen alakjának összegző munkája. Fórizs szükségképpen gyakran utal elemzése során Schedius Kanthoz való viszonyára. Látható, hogy mind az esztétika történeti tárgyalása során, mind a főbb esztétikai nézetek ismertetésekor Schedius számára Kant a korban megismerhető esztétikai nézetek utolsó, jól azonosítható mérföldköve. Ugyanakkor Schedius saját pozíciója, nézetrendszere Kant előtti; a filozófiatörténeti szakirodalomban gyakran elmarasztalt eklektikája valójában végiggondolt és következetesen alkalmazott módszer, amely a *sensus communis* hagyomány kontinentális, főleg német ágából táplálkozik, és amely a tudományos közösség együttgondolkodását állítja a középpontba. (Gondolkodása prekantiánus jellegének ismeretében még inkább értékelnünk kell a kanti filozófia tanításának szabadsága melletti bátor kiállását az 1790-es években – teszi hozzá a szerkesztő.)

Tematikus rovatunk következő tanulmánya, Fehér M. István *Gadamer sensus communis-felfogása – Kitekintéssel a filozófiatörténeti és a német filozófiai hagyományra* címmel vezérfogalmunk huszadik századi újjászületésének és történelmi tárgyalásának a témájához vezet el az olvasót. Fehér M. írásának kiindulópontja Gadamernek a témában megkerülhetetlen fő műve, az *Igazság és módszer*, különösen ennek a *humanista vezérfogalmakat*, köztük a *sensus communis* tárgyaló bevezető fejezetei; ugyanakkor a dolgozat merítése, tematikája jóval több, mint egy Gadamer-értelmezés (bár ez utóbbi sem lenne önmagában kicsi és méltatlan feladat). A tanulmány végigvezeti az olvasót a terminus újkori fogalomtörténetén a kezdeteket jelentő Shaftesburytól Vicón át egészen a német kultúrában való megjelenéséig, a populárfilozófusoktól Kantig. E történeti körkép kereteként azt is kiválóan láttatja az elemzés, hogy hogyan illeszkedik mindez a szellemtudományok újabb megalapozására irányuló gadameri programba, illetve, hogy milyen kontextuális háttérrel jelent Gadamer gondolkodása számára a második világháború utáni német önértelmezés.

A *Fókusz* rovat hátralévő két írása nem vezérfogalmunk valamely aspektusának filozófiatörténeti feldolgozását tűzte ki célul, hanem a terminus használatának aktualitását hangsúlyozza a kortárs filozófiai diskurzus valamely területén. (Valójában már Fehér M. István tanulmánya átvezette az olvasót a történeti problémák felől a jelen kérdéseire; történeti elemzésének jelentős része is inkább metaszinten mozgott, amennyiben azt taglalta, hogy Gadamer miért éppen úgy tárgyalta a múlt örökségét, ahogyan azt fő művében kifejtette.) Ez akkor is így van, ha Hörcher Ferenc *A józan ész szava a konzervatív gondolkodásban – Filozófiai esszé* című írása tele van filozófiatörténeti kitérőkkel terminusunk antik és modern kori históriájáról. A hangsúlyozottan esszé műfajú írás e történeti példái (Cicero, Vico, Burke) arra való, hogy alátámasszák a közelmúlt konzervatív brit politikafilozófusai (Michael Oakshott és Sir Roger Scruton) által a *tapasztalat* és a *gyakorlat* fogalmára építő gondolkodásról megfogalmazottakat, melyeket a doktriner politikai racionalizmus ellenpontjául szántak. E felfogásnak lehet a szerző szerint ismeretelméleti kerete a *sensus communis* hagyománya.

Székely László *A relativitáselmélet, a kvantummechanika és a „józan ész”* című tanulmánya tematikus rovatunk főntebb tárgyalt írásaitól távolabbi vidékekre kalauzolja az olvasót. A tudományfilozófia, illetve a tudományról folyó közbeszéd filozófiai szintű értelmezésének a területéhez tartozó dolgozat a rovat többi írásától eltérően nem meghatározott filozófiai, ismeretelméleti hagyomány és nézetrendszer részeként tárgyalja a „józan ész” fogalmát – amelyet hangsúlyosan idézőjelbe tesz –, hanem akként, ahogyan az megjelenik az általa elemzett tudományos (meta)diskurzusban. Nem a szerző fogalomhasználatának a pongyolaságáról van tehát szó; ellenkezőleg, elemzésében ő mutat rá annak a diskurzusnak és fogalomhasználatnak a következetlenségeire, amelyről dolgozata szól. A tanulmány azt a leegyszerűsítő, a tudományról szóló közbeszédet elemzi, amely a szerző véleménye szerint félreinterpretálja a címben jelzett fizikai elméleteket, és a „józan ész” fogalmát is félrevezetően használja. Elemzése középpontjában az a beszédmód áll, amely összemosza a valóság leírására szolgáló matematikai modellt magával a valósággal.

* * *

Varia rovatunkban ezúttal két tanulmányt közlünk; az első, Bacsó Béla *A hallgató gondolkodáson túl* című dolgozata Dilthey-értelmezés, maga a címben kiemelt kifejezés, a *hallgató gondolkodás* is Dilthey terminusa, a *schweigendes Denken* magyarítása. Bacsó Dilthey kései filozófiájának azokat az elemeit állítja elemzése középpontjába, amelyek elvezettek a német filozófia összefoglalóan életfilozófiaiának nevezhető fordulatáig, és mély hatással voltak a Dilthey-t követő generáció legnagyobbjaira.

Gurka Dezső *A jénai konstelláció néhány magyar vonatkozása a 18–19. század fordulóján* című tanulmányának közlésével régi adósságát törleszti a *Magyar Filozófiai Szemle*. A dolgozat a szerzőnek még 2018. február 8–9-én, az ELTE BTK

Filozófia Intézet és az MTA BTK Filozófiai Intézete által *A magyar filozófia története* címmel szervezett konferencián tartott előadásán alapul; a kézirat 2019-ben a *Magyar Filozófiai Szemle* 63. évfolyamának 1. számába érkezett a konferenciával azonos című tematikus számba (a szám vendégszerkesztői Olay Csaba és Varga Péter András voltak). A téma iránt azonban olyan örvendetes módon megnőtt az érdeklődés, hogy a közlésre elfogadott kéziratok mindegyikét még a jelentősen megnövelt terjedelmű tematikus lapszámban sem tudtuk egyszerre közzélni. A jelen íráson kívül még egyet voltunk kénytelenek terjedelmi okokból későbbi számban közreadni: Varga Péter András 2019. Palágyi és Husserl. Egy margójegyzet a magyar (és az egyetemes) filozófiatörténet-írás relevanciaproblematikájához. *Magyar Filozófiai Szemle*. 63/3. 168–189. Gurka Dezsőnek a magyar filozófia nemzetközi kapcsolatrendszerét taglaló jelen tanulmányával bevégeztük ennek a tanulmányblokknak a közlését.

Dokumentum rovatunkban Edmund Husserl *Fenomenológia és antropológia* című előadásának magyar változatát hozzuk Besze Flóra fordításában, amelyet Varga Péter András vetett egybe az eredetivel, és Nemes Z. Márió helyez el a kor német filozófiatörténeti összefüggéseiben *Antropológia mint vád és ítélet. Megjegyzések Edmund Husserl Fenomenológia és antropológia című szövegének filozófiai kontextusához* című, tanulmányértékű bevezetőjében.

Szemle rovatunkban ezúttal két recenzió fért el. Bernáth László *Megérthető-e a megértő társadalomtudomány egységes hagyományként és a társadalomtudományok kizárólagos módszertanaként?* címmel elemzi Sivadó Ákos kötetét (*A megértés mesterisége*). Az írás az ismertetett könyv gondolatmenetének részletes elemzése és kritikáján túlmenően is érinti mindazokat a módszertani kérdéseket, amelyeket Sivadó taglal.

Erdélyi Ágnes *Weber magyarul (?)* című írásában Weber *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* című emblematisz művének új magyar fordítását tárgyalja, kitérve a mű és általában Weber korábbi magyar fordítástörténetére. (Ennek jelentős része a recensens nevéhez fűződik, de az ismertetett mű éppen kivétel ez alól.) A weberi kifejezésmód és terminológia magyarításának a kérdésein keresztül Erdélyi fontos és aktuális fordításelméleti kérdésekre is föl hívja a figyelmet, illetve megfontolandó véleményét fogalmaz meg e téren.

Mester Béla